

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРИРОДНЕ ІСНУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Колісник Світлана Миколаївна
*студент-спеціаліст юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н.Каразіна*

Ключові слова: особисті немайнові права, правове регулювання, фізична особа, розвиток.

Останні перетворення в політико-економічному житті України, зміна соціальних цінностей та орієнтирів зумовили вихід у системі суспільних пріоритетів на перше місце людини як особистості. Україна, яка прагне до розвитку демократичної, правової, соціальної держави з розвиненим громадянським суспільством, взяла курс на європейські та світові зразки демократичних правових держав, де вже давно забезпечення та реалізація особистих немайнових прав людини стали на перше місце в їх діяльності. Дані права становлять абсолютну цінність кожного із нас, держава повинна реально забезпечити їх, щоб ми відчували крило її захисту та могли реалізовувати особисті немайнові права у своєму приватному житті.

Приступаючи до безпосереднього аналізу розвитку правового регулювання особистих немайнових відносин у нашій державі, слід зазначити, що кроком до цього стало прийняття Конституції України. Конституцією України особистим правам людини присвячено одне з центральних місць, а саме Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Перелік цих прав і свобод досить великий, але не вичерпний. Держава гарантує рівність прав і свобод людини незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статті, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак (ст. 24 КУ). Не дивлячись на те, що положення Конституції називають нормами прямої дії, вони потребують детальнішої регламентації та розробки. У будь-якому разі необхідно було реалізувати Основний Закон у приватному праві, розширити та втілити його норми в цивільному праві. Вирішенню цього питання на рівні цивільного законодавства присвячено книгу другу «Особисті немайнові права фізичної особи». Якщо в ЦК УРСР (1963 р.) відносини щодо регулювання та охорони особистих немайнових прав взагалі не були виділені в окрему структурну одиницю і губились у Загальній частині серед правових норм, що регулювали правовий статус фізичної особи, то вже в структурі чинного Цивільного кодексу України (далі-ЦК) регулювання та охорона цих відносин виділені в окрему структурну одиницю, в окрему книгу. [9, с. 172].

Проблема особистих немайнових прав посідає у цивілістиці одне із найважливіших місць. Реальне забезпечення прав людини є ознакою правової демократичної держави. Сучасне цивільне законодавство не тільки визнає за особистими немайновими відносинами якість предмета цивільного права, але й однозначно вказує на можливість як їх регулювання, так і охорони. Водночас, цивільне законодавство України визначає дані відносини як повноцінні, рівноправні та самодостатні, що усуває попередню залежність їх від майнових. Підставою віднесення даних відносин до предмета цивільного права є не їх подібність чи будь-яка інша залежність із майновими відносинами, а їх приватно-правовий характер. У сучасній Україні одним із найяскравіших показників радикальності реформування її правової системи, як вірно зазначає П. Рабинович, стало прийняття нового Цивільного кодексу. Це виявилось, зокрема, у тому, що він – вперше в українській історії – надав „природним” правам і свободам людини безпосередньо юридичного значення, визнав їх напряду діючим джерелом суб'єктивних юридичних прав і обов'язків у певних суспільних відносинах [4, с.10].

Особисті немайнові права є не лише повноцінним предметом цивільно-правового регулювання на рівні з майновими відносинами, але й мають відповідний пріоритет перед ними, оскільки структурно зазначені першими при визначенні предмета цивільно-правового регулювання. Звідси випливає, що особисті немайнові права є предметом цивільного права та є незалежними від майнових відносин. Стосовно місця особистого немайнового права існувало три теорії. Перша – «радикальна концепція». Згідно з цією концепцією, відносини з приводу благ, невіддільних від особистості, становлять самостійний предмет регулювання. Хоча через низьку питому вагу їх не можна виділити в окрему галузь права, оскільки вони не можуть належати окремій одній галузі права, тому що регулюються не лише цивільним правом, а й іншими галузями права, хоча і є автономними, відособленими від інших відносин, тим більше, що для їх захисту застосовуються не тільки цивільно-правові засоби. Друга – «негативна концепція», яка зводиться до того, що цивільне право регулює лише ті з особистих немайнових відносин, які пов'язані із майновими. Що ж стосується тих немайнових відносин, які не пов'язані із майновими, то воно їх не регулює оскільки у законодавстві не визначено кола тих активних діянь, які могла б здійснити уповноважена особа, а лише охороняє у випадках, прямо передбачених у законі. Третя – «позитивна концепція», яка зводиться до того, що цивільне право не тільки охороняє, а й регулює особисті немайнові права, в тому числі не пов'язані з майновими. Їх позиція зводилась до того, що регулятивні та охоронні приписи тісно переплетені між собою, виступаючи в

нероздільній єдності. Також прибічники цієї концепції стверджують, що особисті немайнові відносини мають самостійну форму правового регулювання, подібні ознаки, що притаманні їм та майновим відносинам, а також специфіку цивільно-правового захисту, покликану відновлювати порушені суспільні відносини.

Як ми бачимо, законодавці при створенні ЦК України обрали «позитивну концепцію», за якою особисті немайнові права включаються в предмет цивільного права разом з іншими. До таких прав застосовується метод цивільно-правового регулювання, вони узагальнені взаємооцінним характером з майново-вартісними відносинами і пов'язані з майновими через матеріальну компенсацію у разі порушення. Особисті немайнові права практично не помітні, поки вони не порушені, значна їх частина виникає з моменту народження. Для їхньої реалізації не потрібне ясне вираження волі, які-небудь дії, натомість необхідна і достатня наявність самого суб'єкта, яка вже припускає, що він вимагатиме дотримання своїх прав.

Що стосується правової природи особистих немайнових прав, то на сьогодні їх цивілістична природа в літературі фактично не оспорується. Однак окремими авторами особистим немайновим правам приписується конституційно-правова природа. Безперечно, в Конституції України закріплюються основні особисті права громадян, однак у ній не передбачаються основні способи реалізації та охорони цих прав. Це все закріплюється на рівні галузевого цивільного законодавства, де особисті немайнові права дістають свій подальший розвиток[7,с. 200].

Особисті немайнові права доцільно розглядати в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні особисті немайнові права являють собою комплексний правовий інститут, який включає в себе норми різних галузей права, які регулюють вид суспільних відносин, що складаються з приводу закріплення за їх учасниками особистих немайнових благ та їх використання, і є первинними, самостійними і рівними в структурі предмета цивільного права, ґрунтуються на засадах юридичної рівності та вільного волевиявлення їх учасників, спрямовані на забезпечення приватного немайнового інтересу їх учасників, позбавлені майново-грошового змісту, а також характеризуються абсолютним характером.

В суб'єктивному значенні особисті немайнові права являють собою суб'єктивне цивільне право, яке нерозривно пов'язане з особою (носієм), не має економічної природи походження та економічного змісту, спрямоване на задоволення фізичних, духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб і об'єктом якого є особисте немайнове благо [9, с. 179].

Для характеристика об'єкта особистого немайнового права необхідно, перш за все, встановити зміст даного поняття та його ознаки. Одним із перших науковців, хто у системі об'єктів суб'єктивних цивільних прав виділив блага, невіддільні від особистості людини, назвавши їх «особисті блага» був Агарков М.М., який відніс до них, наприклад, життя, здоров'я, недоторканість тощо. В літературі зустрічаються різноманітні терміни зазначення таких благ, наприклад, духовні блага, моральні блага тощо. Але термін «особисте немайнове блага» є найбільш доцільним для позначення об'єкта особистого немайнового права, оскільки найбільш чітко та повно розкриває притаманні ознаки останнього.

Поняття «благо» можна розглядати в філософському, юридичному та семантичному розумінні. Семантичне значення: благо-добро, щастя (все те, чого потребує людина в житті). Філософське значення: благо – це те, що має цінність, тобто те, що диктують почуття людини, і до чого можна прагнути, споглядати, ставитися з повагою, визнанням, пошаною. Але для нашого дослідження більш важливим є з'ясування його юридичного значення. Благо- це юридично кваліфікований інтерес, так як він відповідає правовій нормі, єдиним критеріям правових заборон і дозволів, можливий і допустимий в рамках загального правопорядку.

Особисті немайнові блага становлять невід'ємну складову в системі об'єктів суб'єктивних прав. Особисті немайнові блага, будучи специфічним об'єктом особистих немайнових прав фізичних осіб, слугують однією з характерних ознак останніх, відмежовуючи їх від інших цивільних суб'єктивних прав.

Що стосується ознак, безпосередньо притаманних особистим немайновим правам, що забезпечують природне існування людини, варто виділити наступні:

- загальний характер особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини, незалежність їх від інших прав, тобто їхню приналежність кожному громадянину і їхнє самостійне значення, незалежне від майнових благ;

- зазначені права є особистісними, тобто являються невіддільними від особистості їх носія, належать конкретній людині. Нерозривний зв'язок немайнових прав з особистістю їх носія дозволяє відрізнити одного суб'єкта права від іншого, індивідуалізувати людину, зберегти і захистити її неповторність і своєрідність. Невіддільність зазначених прав є не ознакою, а наслідком. Крім того, невіддільність слід розглядати як недопустимість відділення зазначеної категорії прав від особи – носія незалежно від суб'єкта, який її ініціює – чи то сама фізична особа чи то інші особи. Це означає, що фізична особа не може відмовитися від цих прав, а також її не може бути позбавлено цих прав;

- немайновий характер, тобто цій категорії прав не притаманна економічна природа походження та вони не мають економічного змісту. Це означає, що ці права не виникають в результаті економічного виробництва, вони не можуть мати майново-грошової цінності, у них відсутній економіко-майновий еквівалент;

- особисті немайнові права, що забезпечують природне існування мають абсолютний характер, тобто особі-носію протистоїть необмежене коло зобов'язаних осіб, кожна з яких повинна утримуватися від порушення цих прав. Якщо у відносних правовідносинах заздалегідь відомі обидва суб'єкти цих відносин, то в абсолютних – відомим є тільки один суб'єкт (носіє особистого немайнового права), інші суб'єкти (зобов'язані особи) – невідомі. Абсолютні права одного суб'єкта породжують абсолютні обов'язки у інших суб'єктів. Суть даних обов'язків: усі повинні утримуватись від порушення абсолютного права певного суб'єкта, інакше порушник бере на себе додатковий юридичний обов'язок по відшкодуванню заподіяної шкоди, а потерпілий, реалізуючи своє право на захист порушених особистих немайнових благ від конкретного правопорушника, вступає з ним у певні правовідносини [8, с.200];

- ці права належать фізичній особі від народження та за законом, тобто більшість особистих немайнових прав пов'язуються з моментом народження особи, наприклад, право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканість тощо, або підставою його виникнення є юридичний факт (подія або дія), передбачений законом, наприклад, право на донорство особа має лише з моменту досягнення повноліття;

- ці права належать особі довічно – це означає, що вони належать фізичній особі до моменту смерті;

- ці права є невідчужуваними, тобто вони не можуть бути ніяким чином відчужені від особи – носія або передані іншим особам;

- це суб'єктивні права, відносно них не допускається правонаступництво, бо вони не передаються ні за правочином, ні у спадок. Було б цілком нісенітницею продати або подарувати своє життя іншій особі, обміняти своє здоров'я на інше;

- специфічність об'єкта особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування. Об'єктом особистих немайнових прав є блага, невіддільні від особистості: життя, здоров'я, свобода, особиста недоторканність, честь, гідність, особисте життя;

- ці права гарантуються підвищеними мірами і, перш за все, конституційними засобами [7, с.196].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що особисті немайнові права – це суб'єктивні цивільні права, що виникають з приводу немайнових благ, тісно повязані з особистістю уповноваженої особи, не мають економічного змісту, являються абсолютними та невідчужуваними.

До особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, слід включати: права, що забезпечують природну цілісність фізичної особи (право на життя та право на здоров'я); права, що забезпечують відтворюваність фізичної особи (репродуктивні права: право на репродуктивний вибір та право на репродуктивне здоров'я); права, що забезпечують природну відособленість фізичної особи (право на свободу та особисту недоторканість). Інші ж особисті немайнові права фізичних осіб або ж включаються до змісту вищенаведених прав, або ж виступають гарантіями їх здійснення чи захисту. Проголошене ж законодавцем як особисте немайнове право, що забезпечує природне існування фізичної особи – право на сім'ю доцільніше віднести до спеціальних особистих немайнових прав, що виникають у сфері сімейних відносин. Адже воно здебільшого не виникає та не існує поза сімейними правовідносинами. Право на опіку та піклування також слід віднести за межі особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування, оскільки воно як таке не забезпечує фізіологічного існування особи [6, с.5].

Соціальна цінність особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи полягає в тому, що їх існування, а також гарантії їх реального здійснення визначають становище людини у суспільстві, а тим самим визначається і рівень розвитку самого суспільства.

Список використаної літератури:

- 1 Конституція України: офіц.текст: станом на 1 жовтня 2010 р. – К.: Видавництво «Майстер клас», 2010. – 80 с.;
2. Цивільний кодекс України: станом на 1 вересня 2011 р. – Х.: Право, 2011. – 432 с.;
- 3.Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг.ред. Є.О.Харитолнова, О.І.Харитонові, Н.Ю.Голубевої. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 740 с.;
4. Красицька Л.В. Особисті немайнові права фізичної особи/ Навчальний посібник - Донецьк, 2008 – 181 с.;
5. Малюга Л.В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : (12.00.03 – цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право) / Малюга Людмила Василівна; НАН України Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2004. – 17 с.;
6. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : (12.00.03 – цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право) / Стефанчук Руслан Олександрович; НАН України Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2007. – 41 с.;
- 7.Цивільне право України: Загальна частина:Підручник/В.Г.Фазикош, С.Б.Булеца, Р.Б.Олійник та ін.; за ред. В.Г.Фазикоша, С.Б.Булеци. – К.:Знання, 2010. – 631 с.;
- 8.Цивільне право України:Підручник; У 2 т./Борисова В.І., Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін., За заг. ред. В.І.Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л.Яроцького. – К.:Юрінком Інтер, 2004. – Т.1. – 480 с.;
- 9.Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У 2 т./ За заг.ред. Я.М.Шевченко. – Вид. 2-ге, доп. І перероб. – К.: Видавничий Дім « Ін Юре», 2006. – Т. 1 Загальна частина. – 696 с.;

Науковий керівник: доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, к.ю.н. Лісніча Тетяна Володимирівна